

Словник

Розділ I. Культура. Суспільство. Людина

§ 1. Культура

- Культура (від латинського слова cultura — «обробіток», «обробляти») — це система цінностей, норм, моделей поведінки, спільних для людей, пов'язаних певним способом життя.
- Цінності — це загальновизнані переконання щодо цілей, до яких суспільство, усі його члени, повинні прагнути, якими вони керуються у своєму повсякденному житті.
- Норми (соціальні норми) — це загальні правила, що регулюють поведінку людей у суспільстві.
- Звичай — це схвалювані суспільством масові взірці дій, які рекомендується виконувати.
- Традиції (від латинського слова. traditio — переказ, звичай) — це норми, що передаються від покоління до покоління, зберігаються упродовж тривалого часу та є регулятором суспільних стосунків.
- Закони — це загальнообов'язкові правила, виражені в нормативно-правових актах вищої юридичної сили, ухвалених в особливому порядку (законодавчим органом влади або безпосередньо народом), які регулюють найважливіші суспільні відносини.
- Домінантна культура суспільства — сукупність цінностей, традицій і звичаїв, якими керується більшість його членів.
- Субкультура — частина загальної культури, система цінностей і звичаїв, притаманні великій соціальній групі.
- Конترкультура — субкультура, яка протистоїть домінантній культурі, принципово не сприймаючи панівних у суспільстві вартостей, входячи з ними в конфлікт.

§ 2. Суспільство

- Ідентичність (від латинського слова (identicus — тотожний, однаковий) — ототожнення особи з певною соціальною групою.
- Соціальна структура — це тривалий уклад соціальних взаємодій між елементами суспільства: статусами, ролями, групами, організаціями, соціальними інститутами.
- Соціальний статус — це певна позиція особи в соціальній структурі групи і суспільства, пов'язана з іншими позиціями через систему прав і обов'язків.
- Соціальна роль — це модель поведінки, орієнтована на даний статус.
- Група – сукупність двох і більше людей, які певним чином взаємодіють один з одним, усвідомлюють свою приналежність до цієї групи і вважаються її членами з погляду інших.
- Соціальна група — це сукупність людей, виділена за соціально значимими критеріями (стать, вік, раса, національність, професія, місце проживання, дохід, влада, освіта та ін.).
- Організації — це штучно сконструйовані спільноти людей для виконання певної легітимної цілі, наприклад, виробництва товарів чи надання послуг.
- Суспільні установки — система норм, правил і моделей поведінки, які вказують, як необхідно діяти, щоб вирішити ту чи іншу проблему.
- Соціальні інститути — це стійкі види соціальних взаємодій, які склалися історично, самовідтворюються і задовольняють життєво важливі потреби людей.
- Інституціалізація — це заміна спонтанної й експериментальної поведінки на передбачувану поведінку, яка очікується, моделюється, регулюється.
- Соціальна стратифікація — це сукупність розміщених у вертикальному порядку (ієрархічно) соціальних прошарків — страт (з латинської stratum — «прошарок» і fatio — «роблю»).
- Вертикальна мобільність — переміщення з одного прошарку до іншого.

- Горизонтальна мобільність — перехід з однієї соціальної групи в іншу в межах одного прошарку.
- Міграції — процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп: переміщення в інший регіон країни або в іншу країну.

§ 3. Людина в суспільстві. Особистість

- Людина — це видове поняття, яке вказує на приналежність до біологічного виду *homo sapiens*.
- Індивід (латинською *individ* — неподільний) — це окремий представник людського виду.
- Особистість — це людина, вихована суспільством, яка має стійкий комплекс якостей, властивостей, набутих під впливом відповідної культури суспільства та конкретних соціальних груп, до яких вона належить.
- Соціалізація — це процес засвоєння індивідом культури суспільства, завдяки чому він стає дієздатним учасником соціальних зв'язків.
- Агенти соціалізації — це люди, які навчають людину культурі суспільства (мова, цінності, норми поведінки).
- Первинні агенти соціалізації — ближнє оточення особи (батьки, родичі, друзі).
- Вторинні агенти соціалізації — це представники адміністрації закладу освіти, церкви, армії, підприємства, партій, засобів масової інформації та ін.
- Інститути соціалізації — це установи, котрі впливають на процес соціалізації, спрямовують його, навчають, якою є бажана і небажана соціальна поведінка.
- Первинні інститути соціалізації — сім'я, компанія друзів, може бути колектив однокласників.
- Вторинні інститути соціалізації — заклад освіти, підприємство, армія, церква, засоби масової інформації і т. ін.
- Формальні групи — це школа, клас, різноманітні шкільні та позашкільні організації, як-от: гуртки, спортивні секції, мистецькі колективи тощо.

- Неформальні групи — це компанії друзів, які створюються на підставі взаємних симпатій та інтересів.
- Молодіжна субкультура — це культура груп молоді, яка має певні особливості порівняно з домінантною в суспільстві культурою, а саме: особливості мови (сленг), зовнішню атрибутику, тексти, норми та цінності.

Розділ II. Мистецтво жити в суспільстві

§ 4. Самореалізація особистості

- Самореалізація — це процес розкриття особою її можливостей.
- Здібності — це індивідуальні особливості, які визначають схильність до виконання певної діяльності.
- Цінності — це загальновизнані переконання щодо цілей до яких соціальна спільнота (і кожен її член) повинні прагнути, якими вони керуються у своєму повсякденному житті; те, що суспільство вважає добрим, правильним і порядним.
- Громадянська позиція — це ставлення людини до держави, громадянином якої вона є, а також участь у різноманітних формах самоорганізації громадян.
- Активна громадянська позиція — усвідомлена участь громадянина в житті суспільства.
- Громадянський обов'язок — це обов'язок, який мають всі громадяни країни відповідно до законів і моральних норм.

§ 5. Мистецтво жити з іншими людьми та з іншими ідеями

- Стереотипи — це спрощені, схематизовані, часто спотворені або навіть помилкові уявлення про людину або групи людей.
- Упередження — негативні стереотипи.
- Забобони — це упередження, що полягають в тому, що індивід приймає за реальність невідомі сили, здатні провіщати події чи впливати на них.

- Дискримінація (англ. discrimination — розрізнення, неоднакове ставлення) — це обумовлені упередженнями (негативними стереотипами) несправедливі дії щодо членів певних суспільних груп.
- Расизм — дії, які ображають людей лише на тій підставі, що вони є членами певної расової групи.
- Етнічна дискримінація — несправедливі дії щодо певних людей через їхню національну належність.
- Ейджизм (англ. age — вік) — вікова дискримінація, яка ґрунтується на переконанні, що певні вікові категорії є гірші за інші.
- Сексизм (від лат. sexus — стать) — упереджене ставлення та дискримінація людей через їхню стать або гендерну ідентичність.
- Мова ворожнечі — це публічне висловлювання, спрямоване на розпалювання ненависті або заохочення до насильства проти особи чи групи, які історично дискримінувалися або переслідувалися за ознакою раси, національності, політичних поглядів, релігії, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності тощо.
- Толерантність — це здатність взаємодіяти з людьми іншої культури, іншого способу життя; без агресії сприймати думки, які відрізняються від власних, а також поважати особливості поведінки та способу життя інших.
- Інклюзія (англ. inclusion — включення) — процес розширення участі всіх громадян у суспільному житті.

§ 6. Проблеми, з якими стикаються різні спільноти

- Конфлікт (латиною conflictus — зіткнення, сутичка) — це зіткнення протилежних цілей, позицій та поглядів.
- Булінг (від англ. bully — залякувати) — це систематична агресивна, репресивна поведінка однієї дитини або групи щодо іншої. Він може проявлятися у формі психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства; може здійснюватися безпосередньо або опосередковано — із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг).

- Міжнародний конфлікт — це зіткнення двох або більше держав, які переслідують взаємовиключні цілі.
- Війна — найсерйозніша форма соціально-політичного конфлікту між двома або більше групами людей.
- Компроміс (грец. *compromissum* — угода, згода) — це згода з кимось у чомусь, що досягається взаємними поступками; поступка заради досягнення мети.
- Консенсус (лат. *consensus* — згода, одностайність) — загальна згода в спірних питаннях, до якої приходять учасники переговорів, яка враховує думки всіх сторін.

Розділ III. Мистецтво жити в державі

§ 7. Самореалізація особистості

- Громадянське суспільство — це спільнота рівноправних, небайдужих, активних громадян, які взаємопов'язані і взаємодіють між собою, можуть об'єднуватися у громадські формування, щоб відстоювати свої права і законні інтереси і забезпечувати собі умови для самореалізації і розвитку.
- Інститути громадянського суспільства — колективні, спільні формування та інституції, які вільно створюються і в складі яких люди можуть спільно реалізовувати свої права та інтереси, захищати їх, розвиватися та самовдосконалюватися.
- Держава — це політико-територіальна організація влади, яка з допомогою системи державних органів здійснює управління суспільством, а також вирішення загальносуспільних справ.
- Право — загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми), які держава розробляє, схвалює, закріплює в певних джерелах (конституції, законах, кодексах, договорах та ін.), охороняє від порушень.
- Функції держави — це напрями діяльності держави, спрямовані на досягнення її завдань.

- Форма держави — це спосіб організації та здійснення державної влади, який: а) вказує, як організована вища державна влада, б) характеризує територіальну організацію влади, в) вказує на те, які методи та прийоми використовуються за здійснення державної і / або політичної влади.
- Форма державного правління — вказує, як організована вища державна влада (монархія чи республіка).
- Республіка — держава, у якій вищу державну владу здійснює колегіальний орган, обраний населенням країни на конкретний строк (буває парламентська, президентська, змішана).
- Монархія — держава, у якій вища державна влада повністю або частково зосереджена в руках глави держави — монарха (короля, царя, імператора) і передається, як правило, за спадком (буває необмежена і обмежена).
- Форма державного устрою — характеризує територіальну організацію влади (проста чи складна).
- Унітарна держава — держава, територіальні частини якої не мають свого суверенітету, є політично єдиною, централізованою.
- Федерація — союзна держава, що складається з кількох держав або державних утворень, які мають ознаки державності та наділені суверенітетом.
- Конфедерація — як правило, тимчасовий союз суверенних держав, утворений для реалізації певних цілей (економічних, військових тощо)
- Імперія — держава, яка складається з головної держави (метрополії) та підвладних їй, залежних держав (колоній) і утримується за допомогою державного примусу з боку метрополії.
- Форма державного (політичного) режиму — вказує на те, які методи та прийоми використовуються для здійснення державної і / або політичної влади (демократичні чи антидемократичні).
- Громадянство — правовий зв'язок між фізичною особою і державою, який знаходить свій вияв у взаємних правах і обов'язках.

§ 8. Мистецтво жити з іншими людьми та з іншими ідеями

- Демократія (дослівний переклад «влада народу») — державно-політичний режим, за якого єдиним джерелом влади в державі є народ, який здійснює її як безпосередньо, так і через обраних представників, і за якого існують рівні можливості здійснення прав і свобод кожної особи.
- Цінності демократії — це ті ключові ідеї, які характеризують суть демократії і впроваджуються в життя за демократичного режиму (право на вибір, свобода слова, громадянські права, рівність перед законом, контроль над владою).
- Партисипативна демократія (демократія участі) — концепція в сучасних політичних системах, яка акцентує на активній участі громадян у процесах прийняття рішень.
- Електронна демократія (е-демократія) — це використання цифрових технологій для підвищення участі громадян у процесах прийняття рішень.
- Електронне урядування — це використання інформаційних мереж та комунікаційних технологій, що забезпечують покращення процесів державного управління, підвищення якості державних послуг і забезпечення прозорості їх функціонування.
- Онлайн-сервіси — це веб-платформи, що надають різноманітні послуги через Інтернет.
- Інститути безпосередньої (прямої) демократії — забезпечують пряме волевиявлення, тобто особисту участь або участь у складі об'єднання громадян в управлінні справами суспільства і держави (референдум, вибори, загальні зібрання громадян, народні ініціативи).
- Референдум — спосіб ухвалення громадянами через безпосереднє голосування законів або інших рішень із важливих питань.
- Вибори — спосіб формування народом органів державної влади та місцевого самоврядування або інших інститутів.
- Загальні зібрання громадян — збори, які скликають за місцем проживання громадян для обговорення найважливіших питань місцевого життя;

- Народні ініціативи — внесення до державних органів офіційних пропозицій, прийняття інших рішень, якщо таку пропозицію підтримує певна кількість підписів громадян.
- Свобода асоціації — право громадян створювати громадські організації, політичні партії, профспілки та інші об'єднання, що дозволяє їм активно брати участь у суспільному та політичному житті.
- Право — це сукупність загальнообов'язкових норм, що встановлюються або визнаються державою для регулювання суспільних відносин.
- Джерело права — вмістилище правових норм, звідки ми їх можемо пізнати, щоб належно реалізувати.

§ 9. Право як нормативний регулятор суспільних відносин

- Правові звичаї — це санкціоновані (тобто визнані й схвалені) державою правила поведінки, які набувають загальнообов'язкового значення.
- Правові прецеденти — це рішення компетентних державних органів (судів чи адміністративних органів) щодо конкретних справ, які стають обов'язковими орієнтирами під час розгляду подібних справ.
- Нормативно-правові акти — це офіційні письмові документи, ухвалені державними органами, які містять правові норми, що урегульовують певні суспільні відносини.
- Нормативно-правові договори — це правові документи, в яких за спільною домовленістю кількох суб'єктів установлюються їхні взаємні права й обов'язки, що забезпечуються державою.
- Законодавство — це сукупність усіх нормативно-правових актів держави, передусім законів, які ухвалюють уповноважені правотворчі органи та які є формою закріплення й вираження правових норм, засобом надання їм об'єктивності, визначеності, загальнообов'язковості.
- Закон — це джерело права, конкретна форма вираження права.
- Правова норма — конкретне загальнообов'язкове правило поведінки.

- Система права — це внутрішня структура права, що об'єднує в єдине ціле всі правові норми певної держави шляхом об'єднання їх у відносно самостійні комплекси — галузі, підгалузі та інститути.
- Правовідносини — це специфічний вид відносин між особами або суб'єктами, що регулюються нормами права.
- Суб'єкти — це учасники правовідносин, які мають права та обов'язки. Наприклад, фізичні особи (громадяни), юридичні особи (компанії, організації), держава в особі її органів.
- Об'єкти — це те, з приводу чого виникають правовідносини.
- Зміст правовідносин — це права і обов'язки учасників правовідносин.
- Юридичні факти — передбачені правовими нормами конкретні життєві обставини, з настанням яких виникають, змінюються і припиняються правовідносини (події, дії, бездіяльність, стан).
- Правова держава — це держава, в якій існує верховенство права, сформована ціла система цінностей, яка ґрунтується на справедливості, рівності та демократії, дотриманні прав людини.

§ 10. Права, свободи та законні інтереси людини як ціннісний вимір громадянського суспільства і правової держави

- Права людини — це ті базові можливості і гарантії, які має кожна людина від народження.
- Свободи — це не просто права, а певні межі вільного вибору, які гарантує нам суспільство.
- Законні інтереси людини — це ще одна важлива складова захисту в суспільстві.
- Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

- Міжнародне гуманітарне право (МГП) — це система міжнародно-правових норм і принципів, які регулюють захист жертв збройного конфлікту, обмежують методи і засоби ведення війни, а також встановлюють відповідальність за порушення цих норм.

Розділ IV. Мистецтво спілкування

§ 11. Ефективна комунікація

- Комунікація — це передача інформації: повідомлення передається від відправника до отримувача за допомогою певного середовища (звуку, письмових знаків, рухів тіла або електронних засобів).
- Вербальна комунікація (лат. *verbalis* — словесний) — це спілкування людей за допомогою мови.
- Невербальна комунікація — спілкування за допомогою жестів (мови жестів), міміки, рухів тіла й деяких інших засобів, за винятком мовних.
- «Мова тіла» — жести і пози, які відіграють роль сигналів.
- «Парамова» (пара — префікс у давньогрецькій мові, який означає поряд, повз) — невербальні звукові сигнали, які оформлюють мову — тональність, звук, темп, паузи, зітхання тощо.
- Комунікативна компетентність — здатність ефективно спілкуватися та обирати адекватну комунікативну поведінку.

§ 12. Формування громадської думки

- Свобода слова — це право людини висловлювати свої погляди в усній і письмовій формах, зокрема через засоби масової інформації.
- Громадська думка — це сукупність поглядів представників соціальної спільноти щодо проблем, які зачіпають інтереси цієї соціальної групи.
- Плюралізм думок — наявність різних позицій, поглядів, що відображають розмаїтість інтересів у суспільстві.
- Масмедіа або просто медіа — засоби передавання, зберігання та відтворення інформації.

- Маніпулювання — це приховане програмування думок, намірів, почуттів, ставлень, установок поведінки.
- Пропаганда — будь який широкомасштабний вплив на громадську думку в такий спосіб, щоб у адресатів складалося враження буцімто вони самостійно сприйняли нав'язані їм ідеї та судження як свої власні.
- Медіаграмотність — це сукупність знань, умінь і навичок, що допомагають розуміти, як працюють масмедіа, аналізувати отримувану інформацію і критично оцінювати її.
- Інформаційна безпека — це забезпечення національної безпеки та оборони країни в інформаційній сфері.